

הרב עמרם בלוי

ירושלים ת"ז

גאון ישראל: קורות ימי חייו של הגה"ק רבי ישראל נח שניאורסאהן אדמו"ר מניעזין

א. תולדותיו

גאון ישראל והדרו הוד כ"ק אדמו"ר הגאון המפורסם חסידא ופרישא, כבוד קדושת שם תפארתו מרנא ורבנא ר' ישראל נח (הרי"ן) בנו הרביעי של אדמו"ר הצ"צ, נולד בערך בשנת תקע"ו¹. היה גאון גדול בנגלה, ואביו קרא לו "מיין גאון" [=הגאון שלי]², "המופלג". וגם בדא"ח ידו משלה, כדלקמן.

כשהגיע לפרקו שדכו אביו עם נכדת אדמו"ר האמצעי, מרת פריידה בת רבי יקותיאל זלמן חתנו³, אך היא לא האריכה ימים ונפטרה אחרי הנישואין.

בזיווג שני שדכו אביו עם נכדה אחרת של אדמו"ר האמצעי, מרת חנה חשא בת הרב החסיד ר' מנחם נחום בנו של אדמו"ר האמצעי. אולם היות ובנו של ר' מנחם נחום, הרה"ח ר' שניאור, היה חתן אצל הצ"צ, התעוררה שאלה מצד צוואת ר' יהודה החסיד. אדמו"ר הצ"צ דן באחת מתשובותיו בנושא זה: "בצוואת החסיד אות ל"ג כתב לא יתחתן אדם ב' פעמים עם חברו בן ובת – בת ובן. ואני שדכתי את בני המופלג ישראל נח נ"י עם ב"ג [=בת גיסי] אעפ"י שכבר שדכתי בתי לב"ג [=לבן גיסי] הנ"ל"⁴. הצ"צ פסק שאין בזה שום חשש, והחתונה התקיימה בשעט"מ⁵.

"בשנים הראשונות היה עסקו העיקרי בנגלה, עד שנעשה מלא וגדוש מים התלמוד, הפוסקים, ראשונים ואחרונים, וידע ללחום מלחמתה של תורה, לפרק היות ולתרץ שברים

1. כך בבית רבי' חלק ג פרק ח אות ד. בהקריאה והקדושה' (ניסן תש"ג) כתוב שנולד בשנת תקע"ה. אך עיין במאמרי אדמו"ר האמצעי - הנחות תקע"ז הוצאת קה"ת עמ' ע"ד ישנו מאמר בד"ה 'לא יקרא עוד שמך אברם' שכותרתו: "נאמר על ברית מילה של חתן אדמו"ר מהרמ"מ, יוס' ג' פ' עקב תקע"ז לפ"ק", העורך כותב בהערות: "כנראה הוא הברית מילה של בנו הרי"ן". כמ"כ ישנם שם שלושה מאמרים שנאמרו באותו ברית מילה, לפי זה נולד בשנת תקע"ז. וצ"ע.

2. הרה"ח ר"מ פרלוב 'לקוטי ספורים' מהדורה חדשה עמ' רב.

3. נכד הרה"ק רל"י מברדיטשוב. עליו ראה: 'בית רבי' חלק ב פרק ז.

4. צמח צדק 'פסקי דינים', הוצאת קה"ת, דף ריג.

5. ב'שימת מאמרי דא"ח של אדמו"ר הצ"צ הוצאת קה"ת עמ' יט נרשם מאמר בד"ה 'נאו לחיך אחותי כלה', שנאמר ע"י אדמו"ר הצ"צ ביום י"א סיון תקצ"ב, וכותרתו: 'אחר שבועות וחתונת ר' ישראל נח'. ולא נתפרש אם המדובר בזווג ראשון או שני.

ואז שם רבנו עליו המשרה בדברים הנוגעים לד"ת [=לדיני תורה], לסמוך רבנים ולעשות בתורה כוונים להשיב לשואלו דבר השר"ת שהיו באים לרבנו, כי רבנו היו לו טרדות יתרות ולא ה' מופנה מכל צד ע"כ היה מוסר הדבר לו שהוא יעשה התשובה ויכניסם אח"כ לפני רבנו לבקרים. ברבות הימים שם עינו ולבו גם ללימוד דא"ח וגם בזה גדל והצליח ועשה פרי ובסוף ימי רבנו התחיל לחזר דא"ח לפני אנ"ש⁶.

ו"נח" מצא חן בעיני אביו

ככל בני הצמח צדק שהתחנכו על ידו, כך גם הרי"ן, וממסורת החסידים שרדו כמה סיפורים המעידים על הדבר. ידוע שהצ"צ היה שולח את בניו בשליחויות שונות לטובת הכלל, אולם הרי"ן ידע לנצל את השליחות למטרות נוספות. וכן סיפר אדמו"ר הרש"ב: פעם שלח אדמו"ר הצ"צ את בניו הרי"ן והמהר"ש לפטרבורג לטובת הכלל, ואמר להם הצ"צ שיתנו את לבם למה שהם יראו שם. כשהם חזרו שאלם: מה ראיתם? ענו לו כשהיינו מהלכים על הגשר, ראינו אדם מייחד ייחודים. אמר אדמו"ר הרש"ב שמסיפור זה רואים את גדלות הצ"צ ובניו. הוא ידע לשם מה נשלחו, והם ידעו מה לראות⁷.

על דו שיח בין הרי"ן ואביו אנו רואים בסיפור הבא: שאל הרי"ן את אביו הצ"צ: מפני מה כאשר עם ישראל בצרת רבים או בצרת יחיד אומרים מזמורי תהלים, למה לא יקראו פרק בתורה או בספר אחר מספרי הנביאים, איזה כח טמון בספר תהלים שאין ביתר כתבי הקודש.

השיבו, הנה ידוע שבמחלות הגוף יש לכל מחלה עשבים מיוחדים לרפואה וכדאיתא במס' ב"ב דף עו דאמר שמואל שיועד עשב שיכול להחיות מתים. כן בכתבי הקודש ישנם פסוקים שונים אשר מקורם רפואה לכל מחלה כדכתיב כי אני ה' רופאך. ודוד המלך ברוח קדשו אסף את כל הפסוקים המיוחדים לרפואת הגוף ולישועה בעת צרה בין בכלל ובין בפרט וקבעם בספר תהלים⁸.

ב. משיב דבר ה' זו הלכה בחיי אביו

כאמור לעיל, עוד בחיי אביו הוכר והובלט על ידי אביו כגאון מיוחד בתורה אשר רב כחו להשיב לשואלים דבר הלכה. מצד בחינה זו התייחד הרי"ן משאר אחיו הקדושים, שהוא בלט כפוסק תורני משכמו ומעלה, בדרכו של אביו.

ואמנם תשובות רבות של הרי"ן שכתב בחיי אביו, וגם לאחר מכן, הגיעו לידינו, ערוכות בטוב טעם ושזורות בדברי ראשונים ואחרונים, ובכולן מסיק שמעתא אליבא דהלכתא

6. 'בית רבי', חלק ג פרק ח.

7. 'רשימות דברים' (חטיריק), חלק א', ברוקלין נ"י תשמ"ח, עמ' קי.

8. הרה"ר ר' שמואל אליהו אלקין, תלמיד הרש"ב, בספרו 'אות דשא' חלק ב עמ' ד, ירושלים תשי"ט.

בלי שום פקפוק והשאת ספק וצריך עיון. הרבה מתשובותיו ששרדו מתקופה ההיא מוכיחים בעליל שלא רק שהשיב כסניף לאביו אלא ברשות אביו גם ה' לו העזז לפסוק כפוסק מובהק ללא היסוס וללא התלבטות, ופסקיו וסמכותו התקבלו לא רק אצל חסידי אביו הגאונים אלא גם אצל גדולי הדור שלא השתייכו לליובאוויטש.

והרי כמה דוגמאות שניכר מהן "כחו דהיתרא":

היתר העגונה דהאראדיטש⁹

"מעשה ביהודי אחד מק' האראדיטש שיצא לחזר בכפרים ולא בא לביתו ערך ב' שבועות ותהום כל העיר, והנה נשמע שבאחד הכפרים מונחים התפילין שלו אצל ערלית אחת". לבסוף הודה בן הערלית שהוא הרגו ואף גילה את מקום קבורתו.

הדבר הובא בפני הגה"ח ר' יששכר בער בר' שמריה¹⁰ רבה של האראדיטש, כדי שיתיר את אשתו מכבלי העגון, אך המו"ץ ובית דינו פקפקו על נאמנות הודאת הרוצח. השאלה יחד עם גביית העדות נשלחה לאדמו"ר הצ"צ לדעת מה לעשות, וכה הוא כותב למו"ץ דליובאוויטש ר' יששכר בער הורוביץ¹¹: "אפשר ר"מ לעיין בזה ולהשיבני, ואולי יוכשר בעיני רומע"ל ליכנס לפני כ"ק אדמו"ר שי' לבקש דעתו והסכמתו כי בענינים האלו אין סומכין".

תשובת אדמו"ר הצ"צ התמהמהה, ובאגרת נוספת הוא כותב: "בקשתי להוציא לאור משפט של העגונה כי יושב פה האיש אשר רוצה לקחתה והמה שוקדים על דלתותי יום יום והשבתי להם שאין הדבר תלוי בי ובביתי אין לחם כו"¹², אולם אדמו"ר הצ"צ היה טרוד מאד¹³ והפנה את השאלה לבנו הרי"ן, ואמנם הרי"ן כתב על כך תשובה ארוכה ומנומקת, כי ה' הטובה עליו, ומסיים: "סוף דבר שאשת הירצל הנהרג יש להתירה מכבלי העגון בלי שום ספק כלל"¹⁴.

9. פרשת העגונה דהאראדיטש הובאה באריכות בקובץ 'גדיל תורה' נ.י. תשמ"ב, שנה ו' חוברת ו.

10. מזקני מורי ההוראה וחסידיו אדמו"ר הצמח צדק. שמו הוזכר גם בתשובות הצ"צ חלק י"ד סי' קצב, בשאלה שהפנה לצ"צ כבר בשנת תקפ"ג. (וראה בהערות שם).

11. שאלות רבות הופנו אל הרי"ב הורוביץ המו"ץ דליובאוויטש כדי שיביאם לפני הצ"צ, וגם תשובות רבות של הצ"צ הושבו ע"י. ראה קובצי 'גדיל תורה' נ.י. לפי המפתחות.

12. 'גדיל תורה' שם עמ' רכד.

13. עורך הקובץ 'גדיל תורה' הרה"ח ר' שלום בער לוין, המביא מתוך כת"י את כל השו"ת הנ"ל, משער, שאדמו"ר הצ"צ היה עסוק באותה שנה, שנת תקצ"ז, בה"ל של הספר 'תורה אור' של אדמו"ר הזקן, ולכן מסר לבנו לכתוב את התשובה.

14. שם.

יש לציין שהמעשה אירע בשנת תקצ"ז, כאשר רק מלאו לו עשרים שנה, ובשעה שגדולי תורה יושבי מדין ותיקים לא סמכו על עצמם, הרי אדמו"ר הצ"צ העביר שאלה סבוכה זו לשיקול דעתו ואף סמך ידו על פסיקתו.

ולעניננו נמצינו למדים כמה גדול היה כח פסיקתו משחר נעוריו, ואילו כתפיים רחבות היו לו כבר אז, להתיר אשה מכבלי העיגון!

מקוה ע"י לחץ מים

דוגמא נוספת אנו רואים בשאלת הגאון החסיד ר' אברהם דוד לאוויט¹⁵ שפנה עמה לאדמו"ר הצ"צ, לגבי מקוה שמתמלאת ע"י לחץ המים, והתשובה אליו נכתבה ע"י הר"ן, גם היא ע"פ הכלל של כח דהתירא עדיף, וכה כותב ר"ד לאוויט: "ובחיי אדמו"ר גאון ישראל מוהרמ"מ ז"ל מליובאוויטש כתבתי מזה לכ' [ק], והשיב לי בנו הגאון הרה"ק ר' י"נ ז"ל בזה"ל '...ומנ"ל לבקש חומרות מדעתנו...'. ורא"ד לאוויט ממשיך בהרצאת הדברים ואומר: "...והנה זה זמן רב שרציתי לעשות מקוה כפי הציור ב"לחם ושמלה" ולא עלתה בידי כי לא עלו המים כהוגן, כתבתי אז להגאון וכו' ר' ישראל נח ז"ל וזה תורף דבריו בתשובתו 'ומה שהוסיף וחדש ידידנו הרב וכו' ודעתו הוא שיש לחוש אולי זה מיקרי כח יד אדם, לפע"ד זהו חששא יתירה, דלפי"ד מהרי"ט בח"ב סי' יז נ"ל שהגלגל מתגלגל מכח המים לא חשיב בידי אדם להיות כשאוב, א"כ הכא בנד"א... בודאי אין שום חשש כלל"¹⁶.

אולם פעמים אנו רואים שאמנם לפי השאלה כפי שנשאלה הוא נוטה להתיר, אבל מתוך הבנתו דבר מתוך דבר הוא מעיר את תשומת לבו של השואל לחששות אחרים. כך אנו רואים בתשובה פשוטה לכאורה, באחד מאנשי חיל שגרש את אשתו ואמר שלאביו היו שני שמות משה מרדכי, ובפי כל נקרא רק בשם מרדכי, ובגט כתבו שם אחד.

בראשית התשובה אומר הר"ן שיש להקל במקום עיגון. אולם מיד מוסיף ואומר שיש לחשוש "אולי בכוונה ציוה המגרש לכתוב שם מרדכי בלבד בכדי שיוכל לערער אח"כ על הגט ויבקש מעות".

גם הרב, כותב הגט, לא יצא נקי מתוכחתו וכותב לו "תמימה גדולה על ר"מ שלא הזכיר שם משה מרדכי ושגג הרבה בזה ואתו הסליחה... ואיך לא שאל ממנו איך החזיק שם אביו כאן במקום הכתיבה ונתניה... א"כ התימה גדולה מאד שלא הזכירו בגט, ולכן בענין חששא זו לא אוכל להשיב לע"ע כי נעלם ממני אמיתית הענין ויקבל חר"ש מאדה"ש"¹⁷.

15. זקינו של כ"ק אדמו"ר ז"ע מליובאוויטש נ"ע. היה רב בראמאנווקע ואח"כ בניקולייב מחבר ספר 'קב ונק' ומר"ל סדור 'תורה אור' לפי נוסח אדמו"ר הזקן עם פי' 'שער הכולל'.

16. קובץ 'גדיל תורה' ג.י. שנה שניה חוברת יא (כג).

17. קובץ 'גדיל תורה' ירושלים, הוצאת כולל צמח צדק, שנה רביעית גליון ב.

אין לנו ידיעות מדויקות כמה תשובות נכתבו על ידו בחיי אביו, וכמה מהם היו לנגד עיני אביו, אולם לפנינו תשובה שכתב בחיי אביו שמתוכה נראה שאף לא הייתה לנגד עיני אביו.

פרשת העגונה משימברג

מעשה ביהודי אחד, ר' ליב ב"ר מרדכי מק' שימברג, שירד לטבול בנהר בעש"ק ולא יצא, אחרי כמה שעות נמשך מתוך הנהר ועדים הכירו בו שהוא האיש הנטבע, הדבר הובא לרבה של שימברג, הרה"ג והרה"ח ר' נפתלי הרץ קלצקין¹⁸ ובית דינו, שגבו עדות ובקשו להתיר את העגונה. לשם כך ערך רנ"ה קונטרס ובו העלה את תשובתו ובין היתר כתב: "ואף שלא ניתן הוראה אלא לגדולי הדור... ע"כ ראיתי ונתתי אל לבי להציע דברי אלה לפני גדולי הדור אשר המה יוציאו לאור משפט העלובה הנ"ל להתירה מכבלי העגון שלגאוני הדור משפט הבחירה"¹⁹.

הקונטרס נשלח לר"ן בחיי אביו הצ"צ²⁰, ובספרו מביא גם את תשובת הר"ן בדברי פתיחה אלו: "ועל זה השיב לי כ"ק אדמו"ר הגאון החסיד קש"ת כמוה"ר ישראל נח בן אדמו"ר הגאון האמיתי איש אלוקים קדוש ונורא אור עולם המפורסם בכל העולם מרן מוה"ר מנחם מענדל"²¹.

מתוך דברי תשובת הר"ן נראה שלא הביא את השאלה לפני אביו. וכה הוא פותח את תשובתו: "קונטרסו בדבר העגונה ומכתבו הגיעני זה כמה שבועות, ועד כה לא היה באפשר להשיב למע' מפני הטירדא ועתה עיינתי מעט בהשאלה... והנני מסכים ג"כ לדבריו להתיר האשה אשת הנטבע מ' ליב במ' מרדכי מכבלי העגון... ועיקר העכוב כעת מחמת שמקורב יום א' י"ט טבת נפטרה אמי הרבנית הצדקנית ע"ה הש"י ינחמני"²².

18. רבי נפתלי הרץ קלצקין (תקפ"ב-תרנ"ד) היה רב באושפאל ואח"כ בשימברג (פלך קורלנד). מתלמידי החתם סופר שהתקרב לחסידות והוסמך ע"י אדמו"ר הצ"צ. על תולדותיו ורבותיו ראה הקדמת בן המחבר לספרו 'אילה שלוחה' (מהדורת ורשה תרע"ב). שם כותב בין השאר "זהה מגדולי בעלי הוראה המפורסמים בשעתו, ולראיה ואות על זה ניכר מכתלי תשובתו הק' של כ"ק אדמו"ר הגאון האלוקי אור עולם מרגא ורבנא ר' ישראל נח נ"ע מניעזין. וכשהירח ביראת ה' עפ"י דרך החסידות לא זו מלחבב דה"ק [דבריו הקדושים] ולא מש מאהלו לדרוש דרושים נלהבים אשר התלהטה נפשו לדבקה בה". כמו כן מונה בן המחבר את שבחי אביו שאדמו"ר מהר"ן ואדמו"ר המהר"ש רצו להתחתן עמו, "אך מן השמים עכבוהו". סתם ולא פירש. חמשת בניו שמשו ברבנות, והמפורסם שבהם הוא הרה"ג ר' אליהו קלצקין רבה של לובלין ואח"כ בירושלים.

19. ספר 'שו"ת אילה שלוחה'. הספר יצא לאור בשתי מהדורות. מהדורה ראשונה, מקוצרת, בורשה תרנ"ו. ומהדורה מורחבת, בורשה תרע"ב. במהדורה ראשונה סי' א, ובמהדורה שניה סי' כ"ז.

20. המקרה היה בשנת תרי"ט, לפי זה נערך ונשלח הקונטרס סמוך לשנה זו, וראה לקמן בהערה 22.

21. מהדורה שניה סי' כח.

22. נוסח התשובה כפי שנדפס במהדורת תרע"ב. לפי זה יוצא שתאריך פטירתה הוא בשנת תרכ"ב, כי רק בשנה זו חל י"ט טבת ביום א'. אולם בספר התולדות אדמו"ר הצ"צ כתוב בשם אדמו"ר הרי"ן שהיא

יש לשער שהסיבה שהשאלה הופנתה להרי"ן ולא לצ"צ עצמו, כי באותה שנה נפל הצ"צ למשכב ממנו לא קם עד אחרית ימיו, ואחר כך היה שרוי באבלו על פטירת אשתו הרבנית, וכפי שהעידו חסידים שאחרי פטירתה לא רצה להשיב תשובות בהלכה, ואמר הלא אמרו חז"ל²³ כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא תורה²⁴.

הראיה שהתשובה לא הייתה לעיני אביו הצ"צ היא, שהרי בסיום התשובה הוא מתנה את היתר העגונה בכך שישמכו על זה עוד אחד מרבני אנ"ש "באתי בקצרה להודיעו הסכמתי לדבר רומע"ל להתיירה לשוק, ונכון הוא לצרף עוד עכ"פ דעת מורה א' מהמפורסמים כמו הרה"ג מו"ה זלמן מפלאצק²⁵ או הרב המפורסם מו"ה פייבל מדננברג²⁶". ברור שאילו הדבר היה מובא לפני הצ"צ, לא היה מתנה את היתרו בצרוף עוד רבנים.

נסתלקה בשנת תרכ"א אור ליום הששי ח' טבת. לכן נראה לי שהתאריך המובא בספר 'אילה שלוחה' הוא מוטעה, מהנימוקים הבאים.

כבר הערנו לעיל שישנם שינויים משמעותיים בין המהדורה הראשונה לשניה, הן במספר התשובות הן בארכן והן בניסוחן. מה שנוגע לנו הוא, שבתשובת הרי"ן במהדורה הראשונה לא מופיע כלל התאריך המפורט של י"ט טבת, אלא הרי"ן כותב כך: "והנה זה מוכן אצלי מכמה שבועות אך מחמת שמקורב נפטרה אמי הרבנית הצדקנית ע"ה, השי"ת ינחמני, לא נשלח עד כעת. ויקבל החוה"ש מאדה"ש ידידו דר"ש ישראל נח באאמור"ר שי". ואילו במהדורה השניה כתוב: "והנה זה מוכן אצלי מכמה שבועות אך מאיזה סיבה לא נשלח עד כעת. ויקבל החוה"ש מאדה"ש ידידו דר"ש ישראל נח באאמור"ר שי"י ורק אחרי סיום התשובה והחתומה, כתוב: "ועיקר העכוב כעת מחמת שמקורב יום א' י"ט טבת נפטרה אמי הרבנית הצדקנית ע"ה השי"ת ינחמני". נדמה לי שאדם ששרוי באבלו, לא יעלים מידידו את סיבת עכוב תשובתו אליו ויכתוב שעכוב התשובה הוא "מאיזה סיבה", ורק לבסוף יכפיל את לשונו ויוסיף זאת כנכתב בצד.

זאת ועוד, בשאלת העגונה הנ"ל היו שתי גביות עדות. אחת בשימברג ביום ד' ח' אלול תרי"ט, והשניה בעיר ניישטט, שהיא רחוקה יותר, ביום ה' ט' שבט תר"כ. ולא ייתכן לומר שתשובת הרי"ן התעכבה במשך שתי מגביית העדות בחודש שבט תר"כ עד אחרי חודש טבת שנת תרכ"ב. לעומת זאת אם נקבע את יום פטירת הרבנית בשנת תרכ"א, אתי שפיר. שכן יש לשער שמאז שהגיעה גביית העדות השניה מחודש שבט תר"כ, עברו כמה חדשים בהם ר' נפתלי קלצקין נשא ונתן עם בית דינו וערך את קונטרס התשובה ושלחו להרי"ן. אחרי שהגיע הקונטרס להרי"ן התעכב הרי"ן, מחמת טירדתו, עוד כמה שבועות עד שעייין בו, כפי שכתב בתחילת תשובתו: "קונטרסו בדבר העגונה ומכתבו הגיעני זה כמה שבועות ועד כה לא היה באפשר להשיב לרומע"ל מפני הטרדה", ואחרי שכבר כתב את תשובתו, שוב התעכב המשלוח בגלל פטירת אמו הרבנית בחודש טבת תרכ"א. כלומר, עברו כעשרה חדשים מגביית העדות האחרונה בחודש שבט שנת תר"כ עד למשלוח תשובת הרי"ן, וזה נראה זמן סביר בנסיבות ההן. לכן נראה לי שהתאריך ב'אילה שלוחה' טעות סופר הוא.

23. יבמות סב, ב.

24. 'מגדל עז' עמ' רנח, ובהערה שם נוסחאות נוספות. על תקופה זו ראה 'בית רבי' חלק ג פרק ו: "כי שם בבנינים החדשים נחלה מאד בחדש כסלו דשנת תר"ך והיה חולה יותר משהיה שנים רצופים עד פטירתו גם במשך איזה שנים מתה עליו אשתו הרבנית ע"ה ומאז היה סגור ומסוגר".

25. הוא הגאון החסיד הנודע רבי שניאור זלמן פראדקין מפלאצק, ואח"כ בלובלין וירושלים, בעל ה'תורת

חסד'.

הסופר שיצא עליו שם רע

גם בשאלות של בין אדם לחברו או רואים את נטייתו ללמד זכות ולצדד בהיתר. כך נראה מתוך תשובתו לרב אחד שרוצה להעביר סופר סת"ם ממשמרתו כי יצא עליו שם רע שמזלזל במצות, ומשיב הר"ן, ש"הסופר הנוכחי מכחיש לגמרי", ומביא תשובת הרמב"ם שאין מורידים אדם מקדושתו אא"כ עבר עבירה בפרהסיא "ואם לא יתברר עליו זה, אינו מן הדין להסירו או לפרסמו. ולכן לפע"ד די לו בקד"ח [בקבלת דברי חכמים] שיהי' זהיר מעתה בכל דקדוקי מצוות"²⁷.

דולה ומשקה

אם נבוא להגדיר את תפקידו של הר"ן בחיי הצ"צ, אין הגדרה טובה מזו של "דולה ומשקה מתורתו לאחרים", ואין ספק שהוא היה המוציא והמביא לפני העם בכל עניני הלכה שהובאו לפני אביו.

כך אנו רואים למשל בדברי הצ"צ לאחד השואלים שאומר: "השור"ת של מעל" שהניח אצל הר"ן"²⁸, וכן אחד השואלים שפונה אל הצ"צ ואומר: "כאשר פרשתי שיחתי לפני בנו הר"ן"²⁹.

בעיקר גדול היה חלקו בשנים האחרונות כאשר חלה אביו, שאז כל השאלות הופנו אליו ופנראה שגם נענו על ידו³⁰.

כך אנו רואים את הרה"ק רבי מרדכי דוב מהורנוסטייפל, שהתקשה להבין את דברי הצ"צ, פונה אל הר"ן לביאור דברי אביו, וזה לשונו: "שוב כתבתי בזה לדודי הרב ר' ישראל נח נ"י³¹ בשנת תרכ"ה, והשיב לי במכתב בזה"ל... בענין שיעור כדי אכילת פרס, כמה הוא על הזיגער דברתי כעת עם כ' אאמו"ר שי"נ ומסכים הוא על שבעה מינוטין

26. הגאון רבי פייבל רפפורט מדננברג שימש ברבנות דננברג אחרי הסתלקות של ר"ל בטלן. הגרפ"ר סירב קודם להשתמש בכתרה של תורה לכן התפרנס במסחר, אך אחרי שאבד את ממנו נאלץ לקבל עליו את רבנות דננברג שכהן בה עד הסתלקותו בשנת תרכ"ג. שמו מוזכר בתשובת רנ"ה קלצקין בענין פולמוס הרבנות בק' ווילקאמיר שהובאה ב'מגדל עז' עמ' נ"ג. עליו ראה גם שור"ת "זכר ליהודה" לר"ל בטלן מהדורת מכון ליובאוויטש במבוא.

27. 'גדיל תורה' ירושלים, שנה שניה גליון ג.

28. שור"ת 'צמח צדק' או"ח סי' פה.

29. שם, י"ד ס' קכג.

30. הרה"ח ר' יהושע מונדשיין מביא בשם הגרא"ח נאה, שבתוך תשובות הצ"צ ישנן תשובות שהן שלו ונזקפו לשמו של הצ"צ, 'כרם חבד' גליון מס' 2, עמ' 110.

31. הרה"ק רמ"ד מהורנוסטייפל היה נכדו של הרה"ק רבי יעקב ישראל מטשערקאס חתן אדמו"ר האמצעי, ואדמו"ר הצ"צ היה דוד אביו, והר"ן לא היה דודו במובן הפשוט אלא בן דודו, בכל זאת הוא קורא לו דודי ואף הר"ן חותם במכתבו אליו 'דודו ידידו ישראל נח'.

וטעם וראי' לא אמר לי על זה, ולענין אכילת יו"פ אפשר נכון להחמיר כסברת הח"ס על תשעה מינוטין... בדבר שיעור כגרים... דברתי גם בזה עם כאאמור"ר שי"נ ואמר לי ששיעור כגרים היו משערים במדת פאלישקע של פולין אך איני יודע אם הוא בנמצא עתה מטבע ז' 32.

וכמה נפלאים דברי הרה"ק רבי מרדכי דוב מהורנוסטייפל, במקום אחר, שכתב לאחד הרבנים ששאלו אותו בענין עגונה: "לא ידעתי למה מצא כבודו להשים עיניו עלי שאנוכי אסיים בהיתר העגונה הזאת, הלא יש לו מקום רבותיו כ"ק דודי זקני הגאון הק' שי' וכבוד בנו הה"ג [הרב הגאון] שי' אשר משם יוצא תורה לכל מבקש ה' זו דבר הלכה ומי כמוהם מורה", ואחרי שכותב ומנמק את תשובתו בארוכה מוסיף וכותב: "ולא כתבתי רק שלא להשיבו ריקם וכאשר ירצה כבודו ישלח ללובאוויץ" 33.

דברים אלו, שיצאו מפי גאון וקדוש, בהם משוה את הרי"ן לאביו אדמו"ר הצ"צ "אשר מהם תצא תורה ומי כמוהם מורה" הם מאלפים ביותר, ומוכיחים את גדלותו של הרי"ן בעיני גדולי דורו.

ג. מסמיק חכמים ויושב בישיבה

בד בבד עם זה שאביו הצ"צ הסמיכו להשיב דבר הלכה הרי כפי ראינו לעיל (בפרק א "לסמוך רבנים") סמך את ידו עליו גם להסמיק תלמידי חכמים אחרים להוראה. אולם הוא היה נזהר מאד להסמיק רק אחרי שבדק את יכולתו של הנסמך לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

כך אנו רואים מתוך אגרת של אחד מגדולי רבני חב"ד, הגאון החסיד ר' מאיר חן³⁴, שהסתופף בצלו של רבנו הצ"צ, שבקש את טובתו של הרי"ן, כנראה לסמכו בסמיכת חכמים, שכותב לרי"ן: "כבוד ושלוש רב לידדי רבי מורי וידיד נפשי הרב הגדול המפורסם ותיק בחסידות יר"א מוה"ר ישראל נח נ"י בש"ק אדמו"ר שליט"א ולכל הנלוים והמסתופפים בצילו שלום וברכה עד עולמי עד, אמן

א"ה כאשר הייתי עש"ק ר"ח מ"ח תחת צל קורתו של כת"ר הבטיחני כבודו לדרוש טובתי אך זאת ציוני לבוא לכבודו בכתובים למען להכירני ביותר", ובהמשך הוא מביא לפניו שאלה בהלכות טרפות ומציג לפניו את אשר העלה בחכתו ומבקש את הסכמתו³⁵.

32. תשובת מהרי"ש סי' ו.

33. שו"ת עמק שאלה' סי' מ"ט. התשובה נכתבה לק' אסטער כחצי שנה לפני הסתלקות אדמו"ר הצ"צ. ת"ח להרה"ח ר' שמואל חיים גרובער שהפנה את תשומת לבי למקור זה.

34. רבה של אורפעץ, בנו של הרה"ח רבי פרץ חן מצ'ריגוב.

35. קובץ 'אהלי שם', בהוצאת מכון ליובאוויטש, כפר חב"ד, חוברת ח עמ' לב.

כאן אנו רואים שכדי להסמיק אותו לרב לא הסתפק בפלפול בדברי תורה בע"פ, וגם לא ביחוס אבותיו, אלא בקש ממנו לבוא בכתובים, לבדוק כיצד הוא מנסח תשובה בהלכה, כפי שאנו רואים בהמשך התשובה הנ"ל.

הישיבה בליובאוויטש

מלבד כחו בפסיקת הלכות עסק שנים רבות עסק גם בהרבצת התורה ובאמירת שיעורים בעיון בפני בחורי חמד.

לפי מסורת כ"ק אדמו"ר הריי"ץ מליובאוויטש נ"ע, הרי בשנת תר"א יסד הצ"צ ישיבה בליובאוויטש, אליה נאספו צעירי הצאן ללימוד הנגלה. בישיבה היו כמאה תלמידים מעיירות סמוכות מחולקים לשלושה שעורים. בראש הישיבה העמיד הצ"צ את הריי"ץ שאמר שיעורים בנגלה יחד עם גיסו הרה"ח ר' לוי יצחק חתן הצ"צ³⁶. הישיבה התקיימה בליובאוויטש עשר שנים, ומשכה אליה תלמידים מצוינים מכל רחבי המדינה. ונסגרה בשנת תרי"א עקב מלשינות³⁷.

מסופר, שפעם אחת ראה הצמח-צדק את שני ראשי הישיבה הריי"ץ והרלו"י מתפללים בנגלה, בעמקות ובהרחבה. זה בונה וזה סותר כדרכה של תורה. מיהר הצ"צ וקרא למשרת ר' חיים בער ואמר לו: "ראה איך צריך ללמוד, גם אני יכולתי ללמוד ולהתפלל כמוהם, אבל אתה מונע בעדי ודורש ממני כל הזמן: יחידות! יחידות!"³⁸.

סיפר אדמו"ר המהר"ש לבנו אדמו"ר הרש"ב, שבצעירותו שמש אחיו הריי"ץ כמלמדו הפרטי, ולפי פקודת הצ"צ למד אותו כמה פעמים בשבוע נגלה בעמקות, כל פעם במשך כמה שעות. והוסיף אדמו"ר מהר"ש, שאחיו הריי"ץ היה עמקן גדול וגם מתמיד, שאביהם השתבח בלמדנותו³⁹.

ד. זכה לשני שולחנות: נגלה וחסידות

חסידים מספרים, שפעם אחת שאל הגאון החסיד רבי יוסף תומרקין רבה של קרמנשטוק⁴⁰ את אדמו"ר הצ"צ, מדוע הוא זכה לגליא שבתורה ואינו זוכה לאור החסידות,

36. הרה"ח ר' לוי חתן הצ"צ היה בן הרה"ח ר' יקותיאל זלמן חתן אדמו"ר האמצעי ונכדו של הרה"ק ר' לויי מבראדישוב ז"ע.

37. 'רשימות היומן' לכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, ברוקלין תשס"ו עמ' שעט, תס. 'ספר התולדות אדמו"ר הצ"צ', הוצאת קה"ת, עמ' 143.

38. 'רשימות דברים' (חיטריק) ברוקלין תשמ"א חלק א' עמ' קטו בשם המשפיע רש"ג מליובאוויטש.

39. ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש, הוצאת קה"ת, עמ' 26.

40. מגדולי תלמידי הצ"צ, ראה עליו 'בית רבי' חלק ג, פרק י.

ענה לו הצ"צ: לאו כל אדם זוכה לשני שולחנות⁴¹. אולם זכה הר"ן למה שלא זכו אחרים, שכשם שהיה גדול בתורת הנגלה כך היה גדול בחסידות ובעבודת ה'.

בחסידות מבואר שעבודת ה' מתוך בכי היא עבודת הצדיקים⁴², והיא מדרגה נעלה מאד. זכה הר"ן וכל ימי חייו עמד במדרגה זו של עבודת ה' מתוך מרירות ובכי. וכה כתוב בבית רבי: "היה בעל בכי גדול, ודרך עבודתו בתפילתו היה במרירות ובכי, אחד מהרבנים מנכדי רבנו נ"ע אמר שאדמו"ר מהר"ל היה מתפלל בבחי' תענוג, ואדמו"ר הרחש"ז היה מתפלל בבחי' אהבה ואדמו"ר הר"ן היה מתפלל בבחי' מרירות, ואצל אביהם רבנו הצ"צ היה התכללות מכל הבחי' יחד. וסיים בדבריו כשהיה רואים אותם מתפללים האט זיך גיוואלט דאוונען. [היו מתעורר רצון להתפלל]⁴³.

חסידים מספרים, שבשנת האבלות על אמו נ"ע שמש כשליח ציבור במנינו וכאשר חזר על תפילת שמו"ע כשליח צבור, געה בבכי על כל ברכה וברכה עד שכל המתפללים התעוררו לקול בכיו ובכו עמו כבתפילת יום הכפורים.

אמרו החסידים זה לזה. מילא הוא בוכה כי הוא עומד במדרגה זו ויודע על מה הוא בוכה, אבל אנו מה לנו כי נבכה עמו? נמנו וגמרו שכל אחד יתאפק בכל כוחו ומי שלא יוכל לעצור בבכיו ויתחיל לבכות יצטוו בו להזכיר לו את החלטתם ולהשתקו. אולם גם קבלת החלטה זו לא עזרה. תמיד נמצא אחד שלבו נשבר לקול בכיו, והחל לבכות בשקט וכאשר צבטו אותו פרץ בבכי בקול, וכל הקהל געה בבכי אחריו⁴⁴.

בעל בכי היה לא רק בשעת התפילה. פעם המתין להכנס ליחידות לאביו הצ"צ ובחדר היה מונח ספר 'חובת הלבבות' על השולחן. פתח את הספר והתחיל לקרוא בו. מיד התחילו דמעות נוטפות מעיניו, ועד שהגיע תורו להכנס, הספר נרטב כולו מרוב בכיו⁴⁵.

על מקור שברון לבו ובכיו מספר אדמו"ר הרי"ץ, שבאחת מנסיעותיו של אדמו"ר הצ"צ, נלווה אליו הר"ן. בהיותו בשקלוב ולן עם אביו באותה אכסניה, שמע את אביו קורא קריאת שמע שעל המטה מתוך בכיות נוראות. בכיות אלו שברו את לבו⁴⁶.

41. הרה"ח רמ"י דוכמן, 'לשמע און' עמ' סח.

42. ראה לקוטי תורה פר' כי תצא ד"ה 'ובכתה את אביה' 'בכי היא בחי' תשובה עילאה... והיא מדרגה גדולה והנה נער בוכה'. וכן 'מאמרי אדמו"ר הזקן הקצרים', הוצאת קה"ת, עמ' תמה, ועוד.

43. 'בית רבי' שם בהערה. בדרך כלל כאשר מחבר 'בית רבי' מספר בשם אחד הרבנים מנכדי רבנו הכהונה לאדמו"ר רש"ז מקאפוסט.

44. 'רשימות דברים' (חיטריק) חלק א עמ' קנ"ג.

45. שם.

46. ספר השיחות תרפ"ט לאדמו"ר הרי"ץ מליובאוויטש, סי' טז.

מספר החסיד ר' מרדכי יואל דוכמן ע"ה, שפעם אחת הרהיב עוז בנפשו ושאל את אדמו"ר הרי"ן מניעזין: הרי כבודו הוא צדיק הדור ובבכיותיו הוא משפיע מרירות לעולם? ענה לו הרי"ן: הרי יודע אתה מרדכי יואל, שהבכי שלנו הוא בכי שונה⁴⁷.

ה. הרבנות בניעזין

"אחרי פטירת אביו, רבינו הק', היה דר איזה שנים בליובאוויטש וכאשר דחיקא ליה שעתא נסע על המדינה⁴⁸, ובכל מקום בואו חדרו לקראתו ודרש דא"ח הרבה בטוב טעם ובפנים מסבירות, והשיב עצות בר"ג וחפץ ה' הצליח בידו. אח"כ בקשו ממדינת רוסיה הקטנה [אוקראינה] שיבוא לשכון כבוד בארצם להיות להם לרועה נאמן בר"ג, ונעתר לבקשתם ותקע אהלו בעיר נייעזין (פלך טשערניגוב)⁴⁹. ולשם נהרו אליו מכל העיירות דמדינה הנ"ל לקבל לקח מפיו ולדרוש ממנו עצות בר"ג. והוא ג"כ היה מקבל הנוסעים אליו בסבר פנים יפות ומסבירות והיה מכניס את עצמו בעניניהם מאד, ובכל המדינה היו חרדים לשמו ולזכרו"⁵⁰.

תל תלפיות

גם כשהנהיג את עדתו בניעזין לא חדל מלעסוק בתורה יומם ולילה, ורבנים ומורי הוראה מכל חלקי רוסיה הריצו את שאלותיהם אליו כמו בזמן חיים חיותו של אביו הצ"צ.

גם הוא לא חשך טובתו מהם והשיב לשואליו את דבר ה' זו הלכה. ובעוד שבחיי הצ"צ, השאלות היו מופנות אל אדמו"ר הצ"צ, והרי"ן הוא המליץ, הרי בניעזין הרבנים פנו ישירות אליו. מתוך התארים שמכתירים אותו אפשר ללמוד על ההערצה ויחס הכבוד שרחשו לו הרבנים השואלים.

כך למשל אנו רואים את רבה של זיטומיר, הרה"ג ר' מיכאל הכהן, שפונה אליו בהדרת הכבוד וביטול כתלמיד לפני רבו:

בה' תתהלל נפשי, יום ב' ז' לחודש תמוז תרל"ח זיטומיר

47. 'לשמע אוזן' עמ' ס"ו.

48. כנראה שאחרי הסתלקות הצ"צ בטלו המעמדות, ובניו הק' היו צריכים לדאוג לפרנסתם. כך אנו רואים גם אצל בנו הרה"ק רבי ברוך שלום א"ך כאשר דחיקא ל' שעתא אחר פטירת רבנו נסע על המדינה' (בית רבי). כמו כן נראה לי, שגם האגרת שפרסם הרה"ח ר"י מונדישין מכתב ידו של הרי"ן אל הרה"ח ר' זאב וואלף אפשטיין מססינצא, בה כותב הרי"ן: "ואבקש מעלתו שידרוש טובתי ולהתאמץ כל האפשרי בזה, ואני סמכתי ידידי שיתאמץ למעני בזה וימלא בקשתי ויסע בגיני למינא ג"כ כי סמוך הוא" (מגדל עז' עמ' תר"ח), עוסקת בענין זה.

49. בפשטות בחר בעיר זו משום שבה דר חותנו ר' מנחם נחום בן אדמו"ר האמצעי. ושם מנוחתו כבוד של אדמו"ר האמצעי.

50. 'בית רבי', שם.

כבוד הרב הגאון הצדיק קודש הקדשים, בנו של קדושים, רבן של כל בני הגולה מרן
ר' ישראל נח שליט"א

בהדרת הכבוד אגיש לפני מעלת כבוד קדושת תורתו שאלה אחת...

ובסיום שאלתו כותב:

ע"כ מפיל אנוכי תחינה לפני קדושת תורתו, למען אשר יוסר מכשול מדרכ בני עירי
ולאפרושי מאיסורא, להאיר את עיני בחוות דעתו הרמה בזה, ובודאי לא נשנה מדבריו
כאשר יורונו, כי אליו אני נושא את נפשי. כ"ד מכבדו ומוקירו כערכו הרמה והנשאה
המצפה לתשובתו בנפש ולב⁵¹.

באגרת אחרת שכותב הרה"ג המו"ץ דק"ק אסטער, ר' יצחק ב"ר יוסף שמואל, אנו
קוראים:

יום ג' י"ב אדר תרל"ג אסטער

כבוד ידיד ה' וידיד עליון וידיד נפשות ישראל ה"ה הרב הצדיק הגאון שר התורה
עמודא דנהורא, אספקלריא המאירה רבנו הרב ר' ישראל נח⁵².

אולם מתוך התשובה לשאלה זו, וכן מתוך תשובות אחרות, אנו למדים תופעה ייחודית.
שלמרות שהשאלה מופנית אליו, הרי בגלל היותו טרוד בענייני ההנהגה בא לעזרתו הרה"ג
הרה"ח ר' אלי' דוד המו"ץ דניעזין, והוא אשר השיב לשואלים בשמו של הר"ן. וכה הוא
פותח את דברי תשובתו:

בעזרה"ת יום ו' עש"ק כ"ב אדר את הברכה [תרל"ג]

כבוד הרב המובהק חו"ב ומפורסם הווח"ס וכו' מוהר"ר יצחק נ"י ד"ץ דאסטער. אחד"ש,
מכתבו לכ"ק שליט"א הגיע...

ואחרי שכותב את התשובה באריכות הוא מסיים:

"מפי כ"ק אדמו"ר מהר"ן, כל זה נצטוויתי מכ"ק שיחי' להשיב מפני הכבוד⁵³.

ר' אלי דוד מו"ץ דניעזין

הגה"ח רבי אלי דוד מו"ץ דק"ק נייעזין היה מגדולי מורי ההוראה ומחשובי רבני אנ"ש
עוד בימי אדמו"ר הצ"צ. אדמו"ר הצ"צ אף התחשב בדעתו ופעמים אף ישב בבית דינו⁵⁴.

51. 'קובץ יגדיל תורה' נ"י. שנה ח, חוברת ה. מתוך השקלא וטריא בדברי השאלה נראה שאינו נמנה על
חסידי חב"ד שכן כאשר מביא את דברי אדמו"ר הזקן הוא מכנהו בשם 'הגאון הקדוש ר' זלמן מלאדי ז"ל',
ולא כפי שנהוג אצל אנ"ש. התשובה אליו, תוך פלפול בראשונים ובאחרונים, נכתבה ע"י אדמו"ר הר"ן עצמו.

52. שם, חוברת ד.

53. שם.

54. ראה עליו במאמרו של הרה"ח ר' שלום בער לוין 'אדמו"ר הצ"צ ובני דורו', 'פרדס חב"ד' מס' 2 (וכן
במפתחות לשר"ת הצ"צ) שמביא את דברי רא"ד על שאלה מסוימת 'השאלה הזו נשאלה מכ"ק אדמו"ר הק'

היה גדול בתורה⁵⁵ שגדולי הדור הכירו בגדולתו ונשאו ונתנו עמו בדבר הלכה והזכירו את שמו בסילודין⁵⁶. מלפנים היה רב בדאבראמיסל ובסאמוב.

יש לשער שכאשר הר"ן עבר לניעזין הלך גם רא"ד עמו ועל אף גדולתו בתורה הכפיו עצמו אליו כתלמיד לרבו. וכשם שהר"ן היה המוציא והמביא אצל אביו הצ"צ, כך נרתם ר' אלי דוד להיות המוציא והמביא לעניני הלכה בחצרו של הר"ן, והוא זה שנכנס עם השאלות לקודש פנימה לשאול לדעת קדשו, ואח"כ היה מעלה את תשובתו על הכתב.

כך ראינו בברור בשאלה הנ"ל, וכן אנו רואים בשאלות רבות אחרות. והרי כמה דוגמאות:

מעשה באשה שהתענגה עקב שבעלה טבע במים שאין להם סוף, השאלה הובאה לפני הר"ן, אולם רא"ד הוא אשר כותב את התשובה ופותח במשפט: "נצטווייתי מכ"ק שי' להשיב לכ' בדבר האשה יענטא וכו'", ומסיים: "כל זה נצטווייתי מפי כ"ק שי' להשיב כהוגן"⁵⁷.

בשאלה אחרת שהגיעה מהרה"ג ר' נתנאל דוד מו"ץ דמעזעריצקא, מר"ח סיון שנת תרל"א, בענין אדם שטוען שקידש בתולה והיא מכחשת, שוב אנו רואים את רא"ד כותב את התשובה ומסיים: "כ"ז נצטווייתי מפי כ"ק אדמו"ר שי' לאורך ימי"ט להשיב כהוגן בדרך קצרה"⁵⁸.

וכן בשנת תרל"ז בהיתר עגונה מעיר טילנעשט כותב רא"ד: "המתיר עגונה כבונה חרבות ירושלים ומאי מבך ברוך הוא מציב גבול אלמנה גלמודה' לפ"ק... וכ"ז כתבתי בהסכמת כ"ק אדמו"ר הגאון"⁵⁹.

ז"ל בשנת תר"ז ונמסר אז אלי ג"כ לעיין בזה ולכתוב מה שנראה לחוות דעתי בזה. כמו"כ ראה "גדיל תורה" נ"י. שנה ח' חוברת ה' שישב בבית דינו של הצ"צ בענין פשר שנעשה בשנת תר"י בליובאוויטש.

55. תשובות רבות ממנו נדפסו מתוך כת"י ע"י הרשב"ב לוין, בחוברות "גדיל תורה" נ"י. שנה ח'.

56. הרה"ג ר' שלמה הכהן מוילנא (בעל 'חשק שלמה') כותב אליו באחד ממכתביו: 'לכבוד ידיד ה' וידיד כל יריאיו וידיד נפש כל חי וידיד נפשי מאז ה"ה הגאון המפורסם חו"ב סיני ועוקר הרים המפורסם בתורתו בצדקתו וביראתו הטהורה דומה לצלוחית של פליטון העומדת מרחוק וריחו נודף זכינו לתורתו וזכינו לשיחתו בוצינא דנהורא חסידא ופרישא וכו' כקש"ת מו"ה אלי דוד הגאב"ד דק"ק ניעזין יצ"ו יהי' ה' אלוקיו עמו ובכל דרכיו משכיל' ובהמשך הוא אף מזכיר לפניו את אחיו החולה ר' בצלאל וכותב: 'זאבקש מכב' שימחול ויתפלל עליו ולהזכירו בברכת רופא חולים בתפלת י"ח ושם אמו חי' טייכל' ('גדיל תורה' נ"י. שנה ח', חוברת ו). גם בא בכתובים עם הרה"ג ר' צבי הירש קאוונער שכותב אליו בהדרת הכבוד (שם).

57. קובץ "גדיל תורה" נ"י. שנה ח' חוברת ה'.

58. שם, ומוסיף: 'כל הנ"ל דעתו הקדושה בתנאי שיסכים מעל' בצרוף עוד שני רבנים מובהקים'.

59. שם.

גם על שאלה על מה שנהגו להתענות על ס"ת שנפל, כותב רא"ד מניעזין את התשובה ומסיים: "כ"ז נצטוותי מכ"ק שיחי' להשיב כהוגן"⁶⁰.

כמו כן אנו מוצאים את הגה"ח ר' אברהם יחזקאל ארלזרוב, רבה של חרקוב וראמען, מפנה שאלה לרא"ד, בשנת תרמ"ג, בענין היתר מאה רבנים לגבי אשה מורדת וכותב: "וגם ישאל נא את פי כ"ק שליט"א"⁶¹.

ויש לציין פרט המגלה טפח מטוהר לבו וענוותנותו בדרך אביו הגדול הצ"צ, שעם שענה לשואליו בכל מכמני התורה היה נזהר מאד מכל שאלה שיש בה ריח של מחלוקת. כך אנו רואים את הרה"ג הרה"ח רבי טובי' מנחם נחום, רבה של פיראטין, מגדולי תלמידיו של אדמו"ר הצ"צ⁶², מתלבט בשאלה לגבי שו"ב שסרח ואנשי העיר רצו להעבירו ממשמרתו, פונה אל הרא"ד מניעזין בשאלה כדת מה לעשות ואחרי פלפול ארוך כותב: "עוד באתי מחלה מאת פני כת"ר לעשות זאת למעני ליכנס לפני כ"ק אדמו"ר מהרי"ן שליט"א לשאול דעתו הק' בזה ולהודיעני דבר ברור להלכה ולמעשה בהאי שאילתא דשאינא קדמוהי ואנא אל יכבד זאת על כת"ר כי אוותה נפשי עד מאד לעמוד על בירורן של דברים... ואלפי תודות אשיב לכת"ר כאשר ימלא בקשתי וכאשר יודיעני ברור דעת כ"ק אדמו"ר שליט"א בזה להלכה ולמעשה".

אולם למרות כל תחנוניו ובקשתו של אותו גאון וחסיד לשמוע דעתו של הרי"ן⁶³, הרי מאלפת ביותר תשובתו של רא"ד המו"ץ: "וכבר הקדמתי להודיעו אשר כ"ק מהרי"ן שליט"א לא ישיב ע"ז דבר, מחשש שמץ מחלוקת, ובפרט מארץ מרחק"⁶⁴.

הכרת גדולי הדור בהכרעתו

ראינו לעיל רבנים ומורי הוראה מכל קצות הארץ מריצים שאלותיהם ישירות להרי"ן, או לרא"ד שייכנס וישאל את פיו, אולם יש וגדולי תורה כותבים את התשובה מעצמם אך תולים את ההלכה למעשה בהסכמתו של הרי"ן. כך אנו מוצאים את הרה"ג הרה"ח ר' אליהו הענילש, מחבר ספר "יד אליהו"⁶⁵, שיש בספרו תשובה לגבי אשה שנחשדה בדבר כיעור והודתה אם נאסרה לבעלה. ואחרי שדן בארוכה בכל צדדי השאלה כותב בסיום:

60. שם, שנה ח חוברת ד.

61. שם, שנה ט חוברת ב (ס"ג).

62. ראה עליו 'בית רבי' חלק ג' פרק י', מתלמידי רבנו הגדולים המפורסמים.

63. וזאת למרות שהיה מחסידי רש"י מקאפוסט.

64. "גידול תורה" גי. שנה ט חוברת ד. השאלה היא משנת תרמ"א.

65. וילנה תרס"ה, מחשובי חסידי אדמו"ר הצ"צ, רבה של פודובראנקא. בא בכתובים עם גדולי הרבנים בדורו כגון הגה"ק רבי יצחק איזיק מהומיל. על אחת מתשובותיו בספר (סי' ח) כותב בנו שתשובה זו כתב אביו בחיי הצ"צ עפ"י פקודת אדמו"ר מניעזין זצ"ל. על תולדותיו ראה קובץ 'אהלי שם' ע"י מכון ליובאוויטש חלק ח עמ' יג.

"כ"ז הערכנו אני ובני חביבי הרב שיחי⁶⁶ בדיון שקלא וטריא להלכה אבל לא למעשה, כי הוראה זו מסורה לגדולי הערך ולא לאנשים כערכי, ע"כ יראתי מלהורות בזה למעשה... ולדעתי כת"ר יכתוב טעמו ונימוקו וגם יעתיק דברינו קטני האיכות לפני אדמו"ר מניעזין ויכריע כפי רוח קדשו"⁶⁷.

כמו כן אנו רואים את הרה"ג רבי הלל טרייזון רבה של סטארידוב, ממשפחת הגאון מוילנה, הכותב תשובה לר' יואל אב"ד נוואהורודק אודות אותיות בגט שנמחק ע"י המים, ובסיום משתבח בפסק הלכה שלו וכותב: "והסכים בזה הרב הגאון ישראל נח מניעזין"⁶⁸.

לעניינו נאמר, אם גדולי הרבנים מתנים את פסיקתם בהסכמתו של הרי"ן ומשתבחים בהסכמתו משמע ששמעו הולך לפניו ואין לערער אחר פסיקתו.

וכה כותב עליו ר' ברוך בן הרה"ג ר' יחיאל מיכל אפשטיין⁶⁹:

"מבני הרב רבי מענדלי ידע אבא היטב את רבי ישראל נח, גדול בתורה ושוקד עליה. אבא היה רגיל לומר עליו, כי החסידים הכתירוהו לרבי בעל כרחו יען כי מתכונת נפשו ושקידתו הנמרצת בתורה, היה נועד 'להיות פרוש' באחד מבתי המדרש במדינת ליטא"⁷⁰.

ו. הישיבה בניעזין

גם בישיבתו בניעזין ישב באהלה של תורה, וניהל ישיבה, כאשר לצידו עמד גיסו הרה"ח רבי לוי יצחק בנו של הרה"ק רבי מנחם נחום בן אדמו"ר האמצעי. הישיבה הוקמה כנראה סמוך לבואו לניעזין והתקיימה למעלה מיובל שנים⁷¹.

66. בנו הוא הרה"ג ר' אברהם הנליש גם הוא מגדולי וחשובי רבני חב"ד, היה רב בוידז, בהאראדאק, ואח"כ ממלא מקום אביו ברבנות בפאדאבראנקא.

67. שם סי' יא. בגוף התשובה לא מפורט למי היא מיועדת, ויתכן שגם היא נשלחה לרא"ד המו"ץ דניעזין.

68. שו"ת 'דברי הלל', פיעטרקוב תרנ"ח, סוף סי' ח. כמו כן ישנן תשובות המופנות להגאון החסיד רבי ישראל נח מניעזין שאדמו"ר הצ"צ הסכים לפסיקתו (סי' כד-כה). מתוך ספרו נראה שהיה מקורב אל אדמו"ר הצ"צ ואף לפלפלו עמו בהלכה, שכן כותב 'שדברתי פא"פ עם כ"ק אדמו"ר הגאון רשכבה"ג קדוש ה' זי"ע' (סי' ז).

69. בעל 'ערוך השולחן', רבה של נובהרדוק. שלפי דברי בנו היה ביחסי ידידות קרובים אל אדמו"ר הצ"צ ואף בקר בהיכלו והספיד אותו בעירו.

70. 'מקור ברוך' חלק שלישי פרק לב סעיף ד'. כנראה שבעיני המתנגדים זו המדרגה הגבוהה ביותר אליה יכול להגיע האדם.

71. ראה ספר 'אהלי שם' לר' ש.ג. גוטליב עמ' 128, פינסק תרע"ב, על הישיבה בניעזין: "הישיבה הוקמה לפני יובל שנים ע"י הרה"ג רלוי" שניאורסאהן נכד בעל התניא והשו"ע זצוק"ל. בישיבה הזאת לומדים כחמישים בחורי חמד גפ"ת בעיון אצל ר"מ גדול בתורה ותחת השגחת רמ"מ חן, רבה של ניעזין".

הישיבה הוציאה מתוכה גדולי תורה והוראה מפורסמים, ביניהם הרה"ג רבי יהודה ליב צירלסון, מחבר שו"ת גבול יהודה, לב יהודה, מערכי לב, עצי הלבנון ועוד⁷², וכן ר' יוסף חיים גרוסמן, רבה של אטשאקוב (פ' חרסון) שלמד בניעזין אצל הרי"ן ואף נסמך על ידו⁷³. גם על הרה"ג ר' יצחק שלמה יואל בן הרב שמואל שרמן, בעל "פותח שערים", נאמר ש"יצק מים ע"י הרי"ן בניעזין"⁷⁴.

ז. הענווה והמופת

מלבד הקו התורני שבהנהגת הרי"ן הרי כאדמו"ר לחסידים ניתן לזהות שני קוים בהנהגתו: התבטלות עד כדי שפלות, והנהגה מופתית שהסוותה לחלוטין.

דרך הנהגתו בקבלת אנשים ליחידות הייתה בצורה מיוחדת של שפלות וענווה. וכה כותב מחבר 'בית רבי': "היה עניו ושפל ברך מאד והיה גם טוב המזג מאד".

מספרים על הרבי רבי זושא מאניפולי, שכאשר רצה להחזיר חוטא בתשובה היה מכליל את עצמו בחטאיו של אותו חוטא, מביע את חרדתו הוא, ועי"ז מעלה הרהורי תשובה גם בחוטא. חסידים מספרים שכך גם התנהג הרי"ן. כאשר היה נכנס אליו חסיד ליחידות ומתחטא לפניו על נגעי לבבו, היה הרי"ן חוזר ואומר כמוני כמון, גם אני נגוע בזה, הבה ניטור יחד, נתעלה וניטיב את דרכנו.

כאשר חותנו הרה"ק ר' מנחם נחום שמע על מנהגו זה, אמר לו שאם ימשיך בהנהגה זו, אנשים יחדלו מלבוא אליו, ויאבד את רבנותו.

אולם, כעבור זמן ראה חותנו שהוא בכל זאת ממשיך בדרך זו, אך מוסיף לדבריו ואומר: אמנם חותני אמר לי לא ללכת בדרך זו, כי אני עלול להפסיד את הרבנות, אבל מהאמת אי אפשר להתעלם...⁷⁵.

מלומד בנסים

עם ההתבטלות והשפלות בא הנס. מלומד בנסים הי', והרבה לחולל פלאות עוד בחיי אביו. אולם למרות זאת דרך הנהגתו הייתה בהסתר. ומרוב ענוותנותו הליבש זאת בדרכי הטבע.

72. הרה"ג ר' ניסן טעלושקין כותב ב'המסילה' שנה ו' חוברת ט-יא, שהרב צירלסון למד בבחרותו בשנים תרל"ד-ל"ה אצל אדמו"ר רי"ן בניעזין, היה ממקושריו ואף הוסמך על ידו לרבנות. אחרי הסתלקותו התקשר לאדמו"ר ש"ז מקאפוסט והיה נציגו בועידות ואספות הרבנים השונות שהתקיימו בתקופתו. אחרי הסתלקות הרש"ז מקאפוסט (בשנת תר"ס) התקשר לאדמו"ר רש"נ מבאברויסק, ואחרי הסתלקותו (בשנת תרפ"ג) התקשר לכ"ק אדמו"ר הרי"ץ מליובאוויטש.

73. 'אהלי שם', גוטליב, עמ' 330.

74. 'פתחי שערים' לונדון תש"ך בהקדמת המסדר והמ"ל.

75. 'כרם חב"ד גליון מס' 2, עמ' 109.

מספר הרה"ח ר' רפאל כהן ע"ה: חסיד אחד מחסידי הצ"צ היה נוהג להתאכסן בביתו של רבי ישראל נח בלויבאוויטש בחיי הצ"צ. אחרי הסתלקות הצ"צ נסע ללויבאוויטש והתאכסן כדרכו אצל הרי"ן ושאל ממנו כיצד יהיה עם קבלת פ"נים. (על אמירת דא"ח לא שאל, כי עוד בחיי הצ"צ אמרו כל הבנים דא"ח). ענה לו המהרי"ן: בפעם הראשונה ששלח אותי אבי הצ"צ על פני המדינה, שאלתי אותו מה אעשה אם יגישו לי פ"נים. מסר לי אבי הצ"צ את סדר ההנהגה בקריאת פ"נים.

בעיר הראשונה שהגעתי הגישו לי שני פ"נים. הא' עבור אשה עקרה שאינה יולדת, והשני עבור אדם חולה במחלת הנפילה רח"ל. קראתי את הפ"נים כהוראת אבי, ברכתיו ונסעתי לדרכי. כשחזרתי לעיר הזאת או וכחתי כי האשה העקרה התברכה בפרי בטן וכי החולה נתרפא.

המשיך הרי"ן: מכאן אני למד שאם לי סדר קריאת פ"ן, בוודאי מסר לכל בניו הק'⁷⁶.

צא וראה, לא תפלתו הושיעה את מכחו של אביו היה. ולא רק הוא יודע רק שוה בין שוים, והכל מכח האב.

עוד מספרים שבחיי אביו היה צריך ל את הכסף רק על ידי שליח מיוחד ולא שנסע לרודניא לצורך עסקיו ואבד הכס הצטדק הרי"ן וענה אין כאן שום מופת ע"י שליח מיוחד הוא חושב רק על של שמירת כסף זולתו⁷⁷.

כאשר החל בנשיאות בניעזין רק התעצם כחו בזה, אבל גם אז הליבש הכל בדרך הטבע וכבדרך אגב.

76. 'שמועות וסיפורים' חלק ג' עמ' 241.

77. 'לקוטי ספורים' עמ' ר"ב. המשך הסיפור הוא: הרי"ן חזר ושאל את אביו, וכי אתה לא עושה מופתים, הרי במעשה החרש מופת גלוי היה. ענה לו הצ"צ: "לא ידעתי שהילד חרש!". זה סיפור המעשה: אל אדמ"ר הצ"צ הגיעה אשה אחת שבעלה השאירה בכבלי העגון עם ילד קטן חרש שאינו שומע ואינו מדבר, ומשום מה הגבאי לא רצה להכניס אותה לקודש פנימה, בני הבית שרחמו על האשה הכניסו את בנה החרש מתחת שולחנו של הצ"צ בשעת קבלת היחידות, ובשעת היחידות החל הילד למשוך את המפה שעל השולחן, כשנודע לצ"צ את ספור האשה פנה לילד ואמר לו: לך אמור לאמך שאביך יחזור, הילד, שמעולם לא שמע ולא דבר, יצא במרוצה לאמו ובשר לאמו את דברי הרבי. על מעשה זה אמרו חסידים, צא ולמד כמה מופתים ארעו לאשה ואומללה זו, והצ"צ לא ראה בזה שום מופת.

חסידים מספרים: לאחד מחסידי הרי"ן היה יער בשותפות סמוך לניעזין, וכל פעם כשנזדמן ליער נכנס לבקר אצל רבו. פעם אחת הצטרף אליו השותף לניעזין, וכשהחסיד היה אצל הרבי, שותפו, שלא היה חסיד ניעזין, הלך לשוק וקנה כובע פרווה לחורף. כשחזר, הציע לו החסיד שגם הוא יכנס לבקש את ברכתו. השותף נענה ונכנס לרבי. עם כניסתו אומר לו הרבי: הראש הוא ראש לאברים ומן הראוי ללבוש כובע מכובד ולא כובע בזוי כזה. כשיצא סיפר לחסיד שכובעו לא מצא חן בעיני הרבי, למרות שהוא כובע רגיל וכולם לובשים כובע כזה. הציע לו החסיד לבדוק את הכובע, ואמנם מצאו בו שעטנז⁷⁸.

אין נסתר מחימתו

בשנת תרמ"א החלו הפרעות ביהודי רוסיה הידועות בשם 'סופות בנגב'⁷⁹. הפורעים, בגבוי הממשלה, התנפלו באור היום, על בתי היהודים וחנויותיהם בזזו שדדו מכל הבא ליד, ובמקומות רבים אף הגיע לשפ"ד רח"ל. הפרעות לא פסחו גם על העיר ניעזין, ובמהלכן נפגעו יהודים רבים⁸⁰.

בעקבות הפרעות החלה נהירה של יהודים לחו"ל בעיקר לארצות אמריקה. גדולי ישראל ראו בירידה לאמריקה סכנה רוחנית שכל באיה לא ישובו. גם הרי"ן לא עודד את חסידיו לנסיעה זו.

מספר ר' אלימלך סימינאווסקי מעיר ססניצה, שבשנת הפרעות שאלו אחד מהחסידים אם לנסוע לארה"ב, ענה לו הרי"ן שאין שום מקום בעולם שיכולים להסתתר מגזירותיו של הקב"ה⁸¹.

הרואה את הנולד

בשנת תרל"ט נסע הרה"ח ר' מרדכי יואל דוכמן ע"ה לניעזין עם בנו ר' דובער מנחם מענדל, שהיה אז אחרי גיל בר מצווה. כאשר נכנסו ליחידות – שאל אותו הרי"ן, בין

78. 'שמועות וסיפורים' ב' עמ' 160.

79. הפרעות החלו בדרום רוסיה, בעיר ולכן נקראו בשם זה.

80. בעתון 'מליץ' מיום כח לחודש אב תרמ"א התפרסמה קריאה למגבית לטובת יהודי ניעזין מאת אחד ממשפחת הרב, ר' דובער שניאורסון מניעזין, ובה מתאר את המאורעות 'ביום ב' התאספו פריצי גויים ויפלו בחטף על היהודים ויכום באכזריות חימה והרסו את הבתים והחנויות וישברו החלונות הדלתות והתנורים וכל כלי הבית, ויעשו מצע שלג מנוצות הכרים והכסתות. ועירונים וכפריים מסביב באו לעולל אחריהם לשלול שלל ולבזזו בז באין מכלים דבר... גם ארבעה ספרי תורה וספרים למכביר קרעו לגזרים, ולא נשאו פנים אף גם לשוכני עפר כי גם בשדה הקברים עשו שמות וירגזו את עצמות המתים ממנוחתם כך הפכו את כל משכנות יעקב לתהו ובוהו'. [זהותו של ר' דובער שניאורסון דן לא ברורה, ושמו יש לזהותו עם בנו של מהרי"ן רבי שניאור דובער שניאורסון מסורא. ועדיין צריך בירור].

81. הרה"ח ר"ר דזייקובסון, 'זכרון בני ישראל' עמ' קכח.

היתר, מה אתה חושב לעשות למען שחרורו של בנך מהצבא. ענה לו שיש לו עוד שמונה שנים עד לגיוסו ולא חשב עדיין. האדמו"ר שתק ולא הגיב.

אחרי שמונה שנים כאשר הגיע זמן גיוסו, לא עזרה לו שום התחמקות ולמרות שהיה כבר אחרי נשואיו, גוייס ושירת בצבא הרוסי כמעט ארבע שנים רצופות.

כל ימיו היה ר' מ"י מצטער על שלא השכיל באותה שעה לבקש ברכה או עצה מרבו שימנע את גיוסו⁸².

עם עקש תתפתל

פעם אחת הגיע הרי"ן לעיירה אחת, וחסידיים רבים באו לקבל את פניו למסור לו פ"נ ולהתברך מפיו. בעיירה זו גר מתנגד אחד, בעל אשה וילדים, שרצה לשים את הרי"ן ללעג ולקלס. נדחק בין החסידיים והגיש פ"נ בו הציג עצמו כחשוד ילדים ל"ע ובקש את ברכתו. הרי"ן קרא את הפ"נ והכיר בשקרו. נאנח ואמר: אוי כמה לא טוב לאדם שעוזב את העולם בלי זרע של קיימא.

לדאבון לבו של המתנגד לא עברו כמה שנים וכל יוצאי חלציו נפטרו רח"ל בחייו. וכל ימיו הצטער על שפגע בכבודו ולעז לאות צדיק אשר מקפידתו באו עליו הצרה הזאת⁸³.

סיפר כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, שכאשר כהן הרי"ן ברבנות בניעזין, הגיע אליו יהודי אחד שרצה לגרש את אשתו, וכדי להשיג גט פטורין שם לה עלילות דברים ובא אל הרי"ן לסדור הגט. הרי"ן שראה ברוח קדשו שזו עלילת שקר. אמר לו: אני מוכן לערוך לך גט פטורין אבל דע לך שאם הדבר שקר, לא תוציא את שנתך. היהודי נבהל והודה שהעליל עליה⁸⁴.

ו. הסתכלות על מצב הדור באספקלריית החסידות

הגזירה האיומה של לקיחת אנשי חייל שהייתה מנת חלקם של יהודי רוסיה החל משנת תקפ"ז⁸⁵ נמשכה גם בימיו של הרי"ן. בגזירה זו נחטפו רבבות ילדי ישראל ונמסרו לשמז, ומי שעמד ביהדותו נידון ליסורים נוראים. אולם למרות כל העינויים שעברו, היו אלפים שנשארו נאמנים ליהדותם ולא השתמדו, וכאשר שוחררו אחרי עשרים וחמש שנה

82. 'לשמע אוזן' עמ' סט.

83. מובא ב'ספר הצאצאים' עמ' 137, בשם הרה"ג הרה"ח ר' משה ליב שפירא ראש ישיבת תורת אמת שהכיר את האיש.

84. 'רשימות יומן' עמ' רז.

85. ראה על גזירה זו במאמרו של אדמו"ר האמצעי "להבין ענין לקיחת אנשי חייל מישראל ביד נכרים" שנאמר סמוך לפטירתו. 'מאמרי אדהאמ"צ קונטרסים' עמ' רסג ואילך.

מעבודת הצבא, חזרו ליהדותם ואף הקימו קהלות משלהם, למרות שהיו רחוקים במשך עשרות שנים מהיהדות.

הרי"ן שהיה עד לגזירה האיומה הזאת מעלה על נס את מסירות נפשם של אנשי החייל האלה השומרים על יהדותם על אף העינויים שעוברים בימי שרותם בצבא, ועוד יותר מהללם על חיבוב המצוות שלהם לאחר שחרורם, על אף קושי הפרנסה.

הדבר בא לידי בטוי במאמר חסידות שבו הוא משתמש באנשי החייל כמשל בהבנת ענין אהבת ה' בכל לבבך ובכל נפשך. ואלה הם דבריו הנוקבים ויורדים לחדרי בטן:

"ולהבין כ"ז מבשרי אחזה כו' בהקדים הראיה שראו עיני ולא זר בפליאות מתמים דעים אשר בקבלת אנשי חייל, אזי כל העם בוכים למשפחותם⁸⁶ ונקראים לאביו ולאמו אבודים כידוע, וראיתי בכיה מסטרא דא וחדוה מסטרא דא, אשר עוז וחדוה במקומו אשר חוץ שמקיימים בנפשם בכל יום אפי' נגדוהו בכדי מיתה לא הוו פלחי כו', נוסף לזה אחרי אשר הושם עליו בגדי עשיו⁸⁷ ונבלע ישראל בין הגויים באין היכר בצלם אלוקים כו' ומי יאמר לו מה תעשה כו', אעפ"כ מקיימים ומחבבים התורה והמצוה אשר כל א' שיש לו מעט היכולת⁸⁸ אף שמגיע לו פרנסתו במס"נ כידוע כותב ס"ת ומוסר לבה"כ ברוב עוז וחדוה, אשר עיני ראו החדוה בטף ונשים שלהם בכלל ומחבבים בנשיקות פיהם ובכבוד בלתי ישוער מלספר ולבאר רק מפה לאוזן שומעת⁸⁹.

86. ההיסטוריון הרב ר' יעקב ליפשיץ, שחי באותה תקופה מתאר את ימי הגזירה: 'תקצר כח כל עט ותלא יד כל סופר לתאר ולצייר התמונות המבהילות, זעקות השבר והלילות של האמהות האבות ומשפחת נפש האומלל הנתפס בידי החוטפים, הבוקעות ושוברות הלבבות לשברי שברים. החוטפים פרצו הביתה בלויות אנשי צבא מזוינים ובזרוע חטפו את הילד מאת הוריו ונשאהו בזרועותיהם אל המשמר... ההורים רצו אחרי החוטפים בקול מר צורח, האמהות והנשים מתופפות על לבותיהן ותולשות שערות ראשן. גם הלבבות החזקים כצור חלמיש נמחו ונהפכו למעייני מים לשמע היללות והקינות של האמהות: בני! בני! הלואי מבטן שכלתיך בטרם נולדת. אוי ואבוי לי שנמסר אתה להיות עבד לעבדים לדוש בשרך על בלי להתגאל באכילת טריפות... אוי לי! אללי לי! אם יגולגלו עצמותיך בקבר בני נכר אכזרים מרוב עינויים ומכות רצח בני בליעל. קלי! קלי! קחה נא נפשי תחת נפש בני ופדעוהי מרדת שחת... כה צווחו בקולי קולות מרטו שערות ראשיהן וקרעו בגדיהן מרוב יגון וכה עמדו לפני חלונות בית המאסר בצווחות וביללות עד אשר התעלפו, ונשים רחמניות נשאו אותן על כתפיהן הביתה...' 'זכרון יעקב' חלק א עמ' 114.

87. הכוונה למדי הצבא שהלבישו את בני" שנקלחו לצבא.

88. השווה לדברי אדמו"ר אמצעי שם עמ' רסט: "דהיינו שנותנים אותו בידיהם והמה מעבירין תער על זקנו ופאות ראשו ואונסים אותו לחלל שבת וכדומה איסורים רבים ומחמת הצער שמצערים אותו בגשמיות יצעוק לבו אל ה' במר באמרו אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאנת...".

89. הרי"ן מונדשיין פרסם קטע מעתונות התקופה המתאר כתיבת ס"ת ע"י אנשי חיל: "לפני חג הסוכות יצאו מכאן קרתא חדתא [נוואגראד] לגיון אנשי חיל לפינלנד ובתוכם היו א"ח מאחינו. ויהי כאשר באו למקומם לא מצאו שם לא יהודים ולא כל הדברים הנצרכים לאיש ישראל השומר דתו. וישלחו מכתב בקשה לאנ"ח היהודים אשר בעיר נאוואגראד להיות בעזרתם בצר להם, ולשלוח להם ס"ת ויתר תשמישי קדושה

ואף בכל המצוות הכוללים כמו חברה ת"ת וגמ"ח ובקור חולים והכנסת כלה, אורחים וטהרה במקוה, אזי כל א' מחזק לרעהו קומו ונעבדה את השי"ת בלתי יחולק בין אנחנו אשר הושם עלינו העול הקשה לשאר עמינו בני" ובחזיון יותר גדול כו'.

אשר בראותי כל זאת אמרתי כמה גדול כח התורה הקדושה שלנו שמשתכל באורייתא וברא עלמא אשר מזה מובן למה בעת קבלת הברכות יעקב אבינו מאת יצחק אביו הליבישה אמנו רבקה ליעקב את בגדי עשוי החמודות... אשר ע"כ שידעה וראתה ברוה"ק רבוי הצרות אשר יתהוו באריכות הגלות, הליבישה ליעקב גם את בגדי עשו בכדי להמתיק כו' וד"ל לבל ישתקעו ח"ו.

ובהביטי בזה רעיוני על משכבי סליקו, קרו לי בחלמא לאמור אל תתפלא מדוע יבער הסנה והסנה איננו אוכל...⁹⁰.

צא ולמד כמה גדול לימוד הזכות ואהבת ישראל העולים מתוך דבריו הק' על אנשי החייל אשר נותקו מחיק אמותיהם, ולמרות שאין מי שיאמר להם מה תעשה, בכל זאת שומרים במסירות נפש את התורה והמצוות, ומעוררים חדוה וגיל למעלה. גם במלבושי הצבא, הוא רואה בהם ענין נשגב אשר שרשם בבגדי עשו החמודות שהליבישה רבקה אמנו ליעקב, בשעת קבלת הברכות, כדי שבני בניו יוכלו לעמוד בנסיון הקשה ולא ישתקעו בטומאה.

ועל משכבו בלילות זכה לגילוי שכינה שגילתה לו רז זה: מדוע יבער הסנה ואיננו אוכל... כי מברכת רבקה אמנו שאבו את הכח ותעצומות הנפש לעמוד בגזירה זו...

מספרים שכאשר עבר גדוד צבא של יהודים דרך ניעזין כו' באחת מהמלחמות בין רוסיה לתורכיה⁹¹ ובתוכו היו חיילים יהודים שבאו לרי"נ שיברך ויתפלל עבורם, ונתן לכל אחד ואחד מטבע ברכה וברך אותם ואמר להם: הקב"ה יוביל אתכם לשלום ויחזיר את כולכם לשלום. ואמנם אחרי המלחמה, שנמשכה כמה שנים, כולם חזרו בשלום⁹².

שנצרכים להם. ובקשתם לא שבה ריקם, וישלחו להם ס"ת שהיה להם וגם שאר תשמישי קדושה, ולמנות את החסרון השתדלו אנשי הצבא החונים פה וכתבו להם ס"ת אחר ובליל מוצש"ק לסדר ז'הייתם לי סגולה מכל העמים' חגגו את ההתחלה ברוב שמחה וחדוה ותוף וכנור, וכל אנשי הצבא מאחינו מכל הלגיונות הצובאים פה, באו כולם לכבוד החג הזה וישמחו ויעלזו בכל לב... החגיגה החלה בשעה הששית אור ליום א' ונמשכה עד אחר חצות הלילה הסמוך ליום ב', ומכרו כתיבת האותיות מבראשית עד יום אחד ובעד כל אות נדב כל אחד לפי נדבת לבו. ומה נהדר היה המראה הזה אשר כולם בלב אחד כאיש אחד היו מפזים ומכרכים אשר בארץ גלותם זכו לקיים דבר גדול".

90. מתוך מאמר 'זאהבת לרעך כמוד', נדפס מתוך כת"י ב'כרם חב"ד' מס' 2.

91. כנראה בשנים תרל"ה-ו, שאז הייתה מלחמת הבאלקאן בין רוסיה לתורכיה.

92. 'שמועות וסיפורים' חלק ב' עמ' 94.

ז. אדמו"ר הרי"ן ואחיו אדמו"ר המהר"ש מליובאוויטש: מקום החתונה

אדמו"ר הצ"צ השתדל שנכדיו ישתדכו זה בזה⁹³. לעת זקנתו קרא לבניו הקדושים הרי"ן הרי"ץ⁹⁴ והמהר"ש ושידך אותם זה בזה, את בנו בכורו של המהר"ש הרה"ק רבי שניאור זלמן אהרן (הרז"א)⁹⁵ שידך עם בתו של הרי"ן, ואת בנו השני אדמו"ר הרש"ב שידך עם בתו של הרי"ץ. יש לציין שהחתנים והכלות היו באותה עת קטנים ביותר⁹⁶. ראשי הפרקים שנכתבו לפי הנחיית הצ"צ כתבו שהחתונה תהיה בירושלים.

אחרי הסתלקות הצ"צ, כאשר הגיע זמן החתונה של בן המהר"ש עם בתו של הרי"ן התעורר ויכוח בין שני הצדדים על מקום החתונה. המהר"ש טען שהיות ובשעה שנכתבו התנאים שני הצדדים היו גרים בליובאוויטש, הרי אם החתונה לא מתקיימת בירושלים היא צריכה להתקיים בליובאוויטש, מקום מגורי שני הצדדים בשעת הכתיבה, ואילו הרי"ן טען שהמנהג הוא שהחתונה מתקיימת במקום מגורי הכלה ולכן היא צריכה להתקיים בניעזין.

הדברים הובאו לפני הרה"ג הרה"ח רבי אליעזר ארלוזורוב, רבה של ראמקן, שדן בנושא מכל צדדיו וכה הוא כותב אל הרי"ן⁹⁷: "הנה נראה שע"ז שכתוב בהר"פ [בהראשי פרקים] בירושלים⁹⁸, אין לבנות שום יסוד. שלצד החתן ודאי אין זכות לומר שכוונתו הי' במקום דירתם, אחרי שאין שום משמעות בזה, וגם לצד הכלה אין זכות לומר שכיון שהי' הזכות לו לעשות הנשואין בירושלים, שוב יכול לעשות גם בארץ במקום דירתו...

ועוד, דהא שניהם מודים דהכוונה הי' בירושלים אם יבוא משיח צדקנו ויתן ה' ויקיימו התנאים. אך אם ח"ו עוד לא בא קץ גלותנו, ע"ז לא הי' שום תנאים וא"כ נ"ד [נדון דידן] הי' כלא התנו כלל ונשתדכו סתם.

מדינא נראה ודאי באם היו דרים בשעת השדוכים בשני מקומות, ודאי הי' יכול צד הכלה לכוף את צד החתן לעשות הנשואין במקומה כמ"ש הרמ"א אה"ז סי' ב' בשם הריב"ש

93. מסופר, שפעם אחת הציעו לאדמו"ר מהרי"ל שידוך לאחד מבניו, את נכדתו של אחד מצדיקי פולין. הלך להתייעץ עם אביו הצ"צ. קם הצ"צ על רגליו ואמר לו: היא אמנם נכדתו של גברא רבה, אבל זקנה אינו מגיע לדרגתו של זקנך אדמו"ר האמצעי, שאם היו חותכים בבשרו לא היה נוטף דם אלא חסידות (מגדל עז) עמ' קפו).

94. ה"ה הרה"ק אדמו"ר רבי יוסף יצחק מאווריש, חתן הרה"ק אדמו"ר רבי יעקב ישראל מטשערקאס, חתן אדמו"ר האמצעי ובנו של הרה"ק אדמו"ר רבי מרדכי מטשערנוביל, זכות כולם תגן עלינו.

95. נולד בשנת תרי"ט. ראה עליו 'ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש' עמ' 46.

96. לפי מה שכתוב בתולדות הרש"ב, הרש"ב היה אז בגיל שלוש שנים.

97. 'תשובות אליעזר', כת"י הנמצא באוניברסיטה העברית בירושלים, מס' 1922, סי' קס"ה.

98. כלומר שהחתונה מתקיים בירושלים.

וכו', אך בנ"ד שהיו שניהם דרים בעת השידוכים בעיר אחת נראה דאין אחד מן הצדדים יכול להכריע חברו לבוא אצלו לעשות הנשואים".

אולם בהמשך הוא מצדד בכל זאת לטובת הרי"ן, וכותב: "יש לצדד הרבה צדדים לחייב את צד החתן לכאורה בנ"ד ליסע לצד הכלה... כיון שר"פ [=שראשי פרקים] היו בקודם שבע שנה⁹⁹ א"כ מסתמא אז החתן והכלה היו קטנים, וכשהגדיל החתן אז צד הכלה כבר עקרו דירתם וי"ל ארצוי ארצי קמיה ושתק ונתרצה, וכיון שנתרצה אז ודאי על תנאי ליסע על צד הכלה נתרצה כמ"ש ביו"ד סי' רמ"ב בשם המהרי"ק לענין תובע ונתבע.

גם נראה לכאורה שאם צד א' משני הצדדים הוא מי שמחויב צד הא' לכבד את צד השני י"ל לחייב את הצד המכבד ליסע לצד המכובד¹⁰⁰.

גם נראה לצדד קצת שעכ"פ צד הכלה הוא הנתבע פה בנ"ד שעבר תנאו ועקר דירתו א"כ עכ"פ י"ל שמחויב לבוא למקומו לדון עמו".

אולם למרות המבואר בתשובה, למעשה החתונה נערכה בליובאוויטש בחודש חשון תרל"ד¹⁰¹.

ח. אשכבתיה דרבי וצאצאיו אחריו

בניעזין ישב בערך ט"ו שנים והנהיג את עדתו ברמה, וביום א' דחול המועד פסח שנת תרמ"ג עלתה נשמתו הטהורה לבוראה.

וכה כתוב בבית רבי: "והשמועה התפשטה בכל מקום מושב אנ"ש, ויגדל המספד מאד כי הוא היה האחרון מבני רבנו נ"ע שכולם שבקו חיים בעוה"ר בשנים מעטים¹⁰², והאחרון הכביד.

מ"כ [=מנוחתו כבוד] באהל זקנו הקדוש אדמו"ר האמצעי, בסמוך לו ממש. ונמצא ממנו בכת"י שו"ת בנגלה¹⁰³, ובקרוב יצאו לאור עולם אי"ה".

99. הכוונה כנראה לפני שבע שנים, כלומר עוד בחיי הצ"צ, לפי זה התשובה נכתבה בערך בשנת תרל"ג. 100. כוונתו שהמהר"ש שהיה צעיר מאחיו הרי"ן חייב בכבודו מחמת כיבוד אחיו הגדול. ראה שו"ע יו"ד סי' רמ סעיף כב.

101. 'ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש' עמ' 22. אדמו"ר המהר"ש אמר אז כמה מאמרים, שנדפסו בדורנו בס' המאמרים 'תורת שמואל' תרל"ד. יש לציין, שחתונת אדמו"ר הרשב"א אלול תרל"ה היתה באוורוטש, מקום מגורי הכלה, אך אדמו"ר מהר"ש לא השתתף בה.

102. אחיו אדמו"ר מהר"ש נפטר חצי שנה לפניו, ביום י"ג תשרי תרמ"ג.

103. וגם בדא"ח. בספריית האוניברסיטה העברית נמצא כת"י ובו מאמרים של הרי"ן שנרשמו ע"י אחד השומעים עוד בחייו. כמו כן פרסם הר"ן מונדשיין מאמרים שלו מתוך כת"י ב'מגדל עז', ב'כרם חב"ד' וב'פרדס חב"ד'. ראה גם בגליון זה במדור 'מגזי ההיכל', מאמר דא"ח שלו מכת"י.

גם בעתוני הזמן התפרסמה הידיעה על פטירתו: "ביום ג' א' דחווה"מ פסח גוע פתאום הצדיק הגאון אדמו"ר מו' ישראל נח בן הרב המאוה"ג מו' מנחם מענדל שניאורזאהן זצ"ל, בעהמ"ח ס' צמח צדק על השו"ע.

ביום א' דפסח דרש ברבים ובשני עלה למפטיר, וביום א' דחווה"מ בשעה שמונה בבוקר אחזהו השבץ, וכל עמל ששה רופאים לא הועיל להשיב רוחו אליו, ובשעה שתיים נתבקש לישיבה של מעלה ונשמתו יצאה בטהרה. כל החנויות סוגרו כל היום, ומחנה כבד נהא אחרי מטתו. בן ס"ז שנה היה במותו.

אבידה שאינה חוזרת אבדו החסידים כי הוא האחרון מבניו של הרב המאוה"ג הצדיק הגדול מו' מנחם מענדל הנ"ל, וגדול מרבים בחריפותו ובקיאיותו בתלמוד ופוסקים, נוסף לזה היה צדיק מושל ביראת אלוקים ומרבה לעשות צדקה וחסד לכל הפונים אליו. יהי זכרו ברוך¹⁰⁴.

צאצאים

השאיר אחריו חמשה בנים חשובים.

ה"אחד ומיוחד בדורו, מנסיכי בית רבי היה הוד כבוד הרב החסיד האמיתי המופלא במעלת האמת והענווה והתום, כבוד שם תפארתו מרנא ורבנא כ' אברהם בן הוד כ"ק אדמו"ר מוהרי"ן מניעזין, ומחותנו של הוד כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב זצוקללה"ה נבג"מ ז"ע מליובאוויטש אשר כ"ק אדמו"ר שליט"א¹⁰⁵ הוא חתנו.

כבוד הרה"ח ר"א נולד בסיון תר"ך בליובאוויטש. בתרל"ה שידכו הוד כ"ק אביו את אחד מחסידי וקציני עיר קשינוב, ר' יהושע פאלק נ"ע שיינבערג וישקוד שם על התורה ועל העבודה, וכשנסתלק הוד כ"ק אדמו"ר מוהרי"ן, י"ז ניסן תרמ"ג, מיאן לקבל עליו את הנשיאות ויעסוק במסחר וגם אז שם לילות כימים בתורה.

בקיץ תרצ"ז חלה ואחרי חג הסוכות גברה מחלתו ובאור ליום חמישי בשני לחודש מר חשוון תרצ"ח נסתלק ומ"כ בעיר קשינוב¹⁰⁶.

בנו השני הוא הרה"ח ר' שניאור דובער מסוראז, שאחרי הסתלקות אביו אף הוא לא קבל עליו את הנשיאות, אך נאות להתיישב בניעזין ולחזור דא"ח לפני אנ"ש¹⁰⁷. נוסף להם היו לו עוד שלושה בנים ר' משה, ר' נחום ור' יעקב¹⁰⁸.

104. 'המליץ' ד' אייר תרמ"ג.

105. ה"ה כ"ק אדמו"ר הריי"ץ נ"ע.

106. 'הקריאה והקדושה' חשוון תש"ב.

107. 'בית רבי' שם.

108. לפי לוח 'היום יום'. לפי שמו של הבן הרביעי ר' נחום יש להבין שנולד אחרי שנת תרל"ו, שנת הסתלקות זקנו ר' מנחם נחום (לפי רשימות כ"ק אדמו"ר ז"ע חוברת קס"ב), שכנראה נקרא בשמו, וכמו כן

אולם המפורסם בין צאצאיו היה חתנו כ"ק אדמו"ר רבי שמריה נח מבאברויסק בן אדמו"ר המהרי"ל מקאפוסט, ומסופר בבית רבי ש"לאחר פטירתו רצו אנ"ש דמדינה הנ"ל שימלא מקום חותנו הקדוש בניעזין, אך לא הסתייע מילתא"¹⁰⁹.

אחיו ר' יעקב נולד יותר מאוחר. כמו כן יש לנו עדותו של הרה"ח ר' יעקב הענקין שסיפר שאחרי הסתלקות הרי"ן הי' מלמד תורה ליתומים בני אדמו"ר מוהרי"ן. (מובא ב'כרם חב"ד' שם, בשם הגרא"ח נאה זצ"ל). ויתכן שהכוונה לר' נחום ואחיו ר' יעקב שנולדו אחרי שנת תרל"ו. אולם הדבר תמוה, שכן הרי"ן ורעייתו היו זקנים באים בימים, ולא שמענו שנישא בשלישית.

109. שם. על נשיאות הרש"נ בבאברויסק, אי"ה בגיליונות הבאים.

מההפרש בין הנהגת הבעש"ט להנהגת המגיד, כי הבעש"ט הי' עסוק בנסיעות שונות, והמגיד ישב בביתו. עוד זאת בימי נשיאות המגיד, כבר הי' מפורסם ענין החסידות גם במרחקים, ע"י נסיעות החבריא קדישא, ורבים מבע"ב בינונים נתקשרו לתורת החסידות והיו נוסעים למעזריטש.

(היום יום, ג' כסלו)